УДК 378.013.42./75:364-43

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2021.79.1.46>

Михнюк С. В.

ОРГАНІЗАЦІЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІАГНОСТИКИ РІВНЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

У статті представлено результати проєктування програми педагогічного експерименту з дослідження рівня готовності майбутніх соціальних працівників до педагогічної взаємодії, описано його мету (дослідження ефективності впливу технології підготовки майбутніх соціальних працівників до педагогічної взаємодії у процесі вивчення фахових дисциплін на рівень готовності майбутніх соціальних працівників до педагогічної взаємодії), гіпотезу (впровадження технології підготовки майбутніх соціальних працівників до педагогічної взаємодії у процесі вивчення фахових дисциплін дасть змогу підвищити рівень готовності майбутніх соціальних працівників до педагогічної взаємодії за особистісно-мотиваційним, змістово-когнітивним, діяльнісно-комунікативним, оцінно-рефлексивним критеріями), етапи (підготовчий, констатувальний, формувальний, узагальнюючий), їхні завдання і методи, діагностичні методики дослідження, визначено генеральну та вибіркову сукупності. Рівень готовності майбутніх соціальних працівників до педагогічної взаємодії об'єктувався як інтегральна якість прояву окремих критеріїв і показників. Визначено наявний рівень готовності майбутніх соціальних працівників до педагогічної взаємодії у процесі вивчення фахових дисциплін: високий рівень готовності притаманний 16,9 % досліджуваних обох груп; середній рівень – 50,7 %, низький рівень – 32,4 %. Сформульовано висновок про недостатній рівень спрямованості процесу професійної підготовки майбутніх соціальних працівників на формування їхньої готовності до педагогічної взаємодії як важливої умови професійної діяльності, що вимагає введення у зміст вивчення фахових дисциплін тем і методів, які дають змогу надалі впливати на рівень вмотивованості студентів до оволодіння готовністю до педагогічної взаємодії, застосування форм, методів, технологій навчання, скерованих на набуття студентами знань, умінь педагогічної взаємодії, розвиток професійно значущих рис особистості та здатності рефлексувати, готовність до професійної діяльності загалом та педагогічної взаємодії зокрема.

Ключові слова: готовність майбутніх соціальних працівників до педагогічної взаємодії, експеримент, програма експерименту, рівні готовності.

Дослідження проблеми професійної підготовки соціальних працівників до педагогічної взаємодії у процесі вивчення фахових дисциплін вимагає розробки програми педагогічного експерименту, спрямованого на перевірку ефективності впливу запропонованої авторської технології на рівень готовності майбутніх соціальних працівників до педагогічної взаємодії. Застосування експериментальної роботи дасть змогу діагностувати наявний рівень готовності студентської молоді до педагогічної взаємодії, визначити кількісні результати якісних педагогічних перетворень з упровадження технології.

У літературі з методології організації та проведення експериментальних досліджень (Ю. В. Борисова [1], С. Е. Важинський і Т. І. Щербак [2], С. У. Гончаренко [3], А. Є. Конверський [9], О. В. Крушельницька [5], В. С. Курило і Є. М. Хриков [8], Г. П. Лаврентьєва і М. П. Шишкіна [6] та ін.) характеризуються основні структурні елементи програми педагогічного експерименту: мета, гіпотеза, завдання, етапи, методи та методики, експериментальна база, генеральна і вибіркова сукупності.

Застосування експерименту як методу наукового пізнання дає змогу вивчати предмет дослідження в динаміці, не просто фіксуючи окремі наявні стани, але й простежуючи динаміку впливу педагогічних упроваджень, наявність зв'язку між упровадженими змінами та ефективністю процесу професійної підготовки майбутніх соціальних працівників. Значущість застосування експерименту в педагогічній науці визначається можливістю зміни предмета пізнання у наперед визначених умовах, емпіричною перевіркою сформульованих теоретично висновків, оцінкою ефективності упроваджених інновацій [8; 10].

Перед нами стоїть завдання побудувати програму педагогічного експерименту з перевірки ефективності авторської технології підготовки майбутніх соціальних працівників до педагогічної взаємодії у процесі вивчення фахових дисциплін. Це визначає **мету** експериментальної роботи: дослідження ефективності впливу технології підготовки майбутніх соціальних працівників до педагогічної взаємодії у процесі вивчення фахових дисциплін на рівень готовності майбутніх соціальних працівників до педагогічної взаємодії.

Гіпотеза експериментальної роботи: упровадження технології підготовки майбутніх соціальних працівників до педагогічної взаємодії в процесі вивчення фахових дисциплін дасть змогу підвищити рівень готовності майбутніх соціальних працівників до педагогічної взаємодії за особистісно-мотиваційним, змістово-когнітивним, діяльнісно-комунікативним, оцінно-рефлексивним критеріями.

Загальна гіпотеза експериментальної роботи втілюється в *часткових гіпотезах*:

- використання системного, компетентнісного, контекстного, діяльнісного підходів щодо проблеми професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до педагогічної взаємодії надасть авторській технології системності, цілеспрямованості, зв'язку теорії та практики, навчання та діяльності;
- вивчення теорії та практики підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності в Україні та інших європейських країнах сприятиме залученню кращих практик і досвіду до проєктування й апробації технології;

– обґрунтування та врахування структури готовності майбутніх соціальних працівників до педагогічної взаємодії (мотиваційний, когнітивно-змістовий, операційно-діяльнісний, рефлексивно-оцінний компоненти) забезпечить врахування різних факторів ефективності професійної підготовки студентів спеціальності 231 Соціальна робота.

Етапи експериментальної роботи: підготовчий, констатувальний, формувальний, узагальнюючий.

Підготовчий етап мав на меті узагальнення результатів теоретичної роботи над проблемою дослідження в побудові програми педагогічного експерименту. *Завдання підготовчого етапу:* відповідно до результатів теоретичного аналізу літератури та вивчення практики професійної підготовки майбутніх соціальних працівників спроектувати програму експериментальної роботи – визначити її мету та гіпотезу, створити систему критеріїв, показників і рівнів готовності соціальних працівників до педагогічної взаємодії, підібрати методики для емпіричного дослідження, сформулювати експериментальну базу та вибірково сукупність дослідження. *Методи підготовчого етапу:* аналіз наукових підходів, теоретичних засад проблеми дослідження і досвіду професійної підготовки; проектування критеріїв, показників і рівнів готовності майбутніх соціальних працівників до педагогічної взаємодії у процесі вивчення фахових дисциплін; аналіз документів – освітніх програм і навчальних планів за спеціальністю 231 Соціальна робота.

Констатувальний етап був спрямований на діагностику наявного стану підготовки майбутніх соціальних працівників до педагогічної взаємодії у процесі вивчення фахових дисциплін. *Завдання констатувального етапу:* проведення емпіричного дослідження рівня готовності соціальних працівників до педагогічної взаємодії у процесі вивчення фахових дисциплін; аналіз сильних і слабких сторін професійної підготовки майбутніх соціальних працівників у контексті проблеми дослідження; моделювання методів підготовки до педагогічної взаємодії у процесі вивчення фахових дисциплін. *Методи констатувального етапу:* опитування, анкетування, тестування, оцінка і самооцінка, психологічна діагностика учасників експериментальної роботи відповідно до вибраних критеріїв і показників; аналіз, порівняння та математична обробка емпіричних даних першого діагностичного зрізу.

Формувальний етап відображає діяльність експериментальної групи з упровадження технології підготовки майбутніх соціальних працівників до педагогічної взаємодії у процесі вивчення фахових дисциплін. *Завдання формувального етапу:* впровадження у процес професійної підготовки експериментальних груп технології підготовки майбутніх соціальних працівників до педагогічної взаємодії у процесі вивчення фахових дисциплін; *Методи формувального етапу:* проектування технології підготовки майбутніх соціальних працівників до педагогічної взаємодії у процесі вивчення фахових дисциплін; моделювання процесу підготовки майбутніх соціальних працівників експериментальних груп до педагогічної взаємодії у процесі вивчення фахових дисциплін; дослідницько-пошуковий метод для апробації, оцінки та узагальнення методів і етапів, представлених в авторській технології.

Узагальнюючий етап скерований на повторну діагностику рівня готовності учасників експерименту до педагогічної взаємодії після упровадження технології підготовки майбутніх соціальних працівників до педагогічної взаємодії у процесі вивчення фахових дисциплін. *Завдання узагальнюючого етапу:* повторне емпіричне дослідження рівня готовності до педагогічної взаємодії учасників контрольної і експериментальної груп, а також подальше порівняння їх результатів; статистичне підтвердження експериментальної гіпотези; формулювання висновків експериментальної роботи. *Методи узагальнюючого етапу:* порівняльний аналіз результатів рівнів готовності учасників експерименту до і після впровадження технології; методи математичної статистики для визначення валідності отриманих емпіричних даних, узагальнення результатів експерименту.

Означені етапи та методи експериментальної роботи вимагали вибору діагностичних методик, узгоджених із вибраною системою критеріїв, показників і рівнів, як це представлено у табл. 1.

Таблиця 1

Методичний інструментарій експериментальної роботи з визначення рівня готовності соціальних працівників до педагогічної взаємодії

№	Критерій та показники готовності	Методика дослідження
1	2	3
<i>І. Особистісно-мотиваційний критерій</i>		
1.1	Сформованість професійної мотивації	Опитувальник внутрішньої мотивації Р. Раяна у процесі виконання студентами професійних завдань (адаптація В. О. Климчука, О. Л. Музики). Завдання: визначення рівня сформованості внутрішньої професійної мотивації майбутніх соціальних працівників до педагогічної взаємодії за 4 мотивами: задоволення від діяльності, докладені зусилля, почуття компетентності, почуття самореалізації.
1.2	Особливості професійно значущих якостей особистості	Методика “Мотиви вибору педагогічної діяльності” (автор – Є. П. Ільїн). Завдання: якісний аналіз мотиваційної структури педагогічної діяльності та виявлення готовності до педагогічної взаємодії.
1.3	Наявність свідомого інтересу до педагогічної взаємодії	

Закінчення табл. 1

1	2	3
2. Змістово-когнітивний критерій		
2.1	Рівень знань про педагогічну взаємодію у професійній діяльності	Тестові матеріали з етики професійного спілкування та педагогічної взаємодії. Завдання: оцінити в процесі вивчення фахових дисциплін рівень знань майбутніх соціальних працівників про педагогічну взаємодію та її роль у процесі професійної діяльності.
2.2	Рівень знань про особливості здійснення педагогічної взаємодії у процесі соціального консультування, посередництва, медіації тощо	Анкета самооцінки знань, умінь, навичок і досвіду реалізації соціальними працівниками професійних функцій (автор – Н. П. Павлик). Завдання: самооцінка студентами свого досвіду реалізації адвокативної, анімаційної, діагностичної, консультативної, медіаторської, патронажної, терапевтичної, управлінської, фасилітативної функцій.
2.3	Рівень знань про методики і техніки педагогічної взаємодії в діяльності соціального працівника	Опитувальник рівня знань майбутніх соціальних працівників про методики і техніки педагогічної взаємодії у професійній діяльності (авторський). Завдання: оцінити рівень володіння майбутніми соціальними працівниками знаннями про практичні інструменти побудови педагогічної взаємодії.
3. Діяльнісно-комунікативний критерій		
3.1	Вміння встановлювати ефективні комунікативні відносини з клієнтами	Опитувальник рівня умінь майбутніх соціальних працівників налагоджувати педагогічну взаємодію в професійній діяльності (авторський). Завдання: оцінити рівень володіння майбутніми соціальними працівниками уміннями та здатностями побудови педагогічної взаємодії.
3.2	Здатність здійснювати педагогічну взаємодію у професійній діяльності	Опитувальний листок Форверга на контактність. Завдання: вивчення професійно значущих для педагогічної взаємодії рис майбутніх соціальних працівників (емпатії, поваги, щирості, конкретності, ініціативності, безпосередності).
3.3	Відповідність поведінки етичним вимогам професії	
4. Оцінно-рефлексивний критерій		
4.1	Усвідомленість рівня власної готовності до педагогічної взаємодії у професійній діяльності	Карта самооцінки рівня соціально-педагогічної компетентності (автор – Т. В. Абрамович). Завдання: визначення рівня готовності майбутніх соціальних працівників до соціально-педагогічної діяльності.
4.2	Здатність до саморегуляції, самооцінки та самоконтролю	Анкета “Здатність до професійного розвитку” (автор – І. В. Нікішина). Завдання: вивчити здібності до творчого саморозвитку в процесі педагогічної діяльності.
4.3	Прагнення до саморозвитку та самовдосконалення у професії	

Генеральна сукупність дослідження характеризує множину осіб, на яку поширюються результати дослідження через наявність спільних характеристик і визначених територіально-часових меж [4]. До генеральної сукупності нашого дослідження належать майбутні соціальні працівники, які навчаються в українських закладах вищої освіти за спеціальністю 231 Соціальна робота.

Вибіркова сукупність дослідження визначається як частина генеральної сукупності, яка виступає безпосереднім об'єктом впливу у процесі експериментальної роботи. Базовими умовами вибіркової сукупності є її репрезентативність як здатність відображати основні характеристики генеральної сукупності та обсяг, необхідний для забезпечення репрезентативності. Під час обрахунку необхідного обсягу вибіркової сукупності ми послуговувалися методикою крос-табуляції [1, с. 58]. Відповідно до теоретично обґрунтованих рівнів готовності майбутніх соціальних працівників до педагогічної взаємодії в процесі вивчення фахових дисциплін (високий, середній, низький) та потреби формування двох груп учасників експерименту (контрольної та експериментальної) обраховується мінімально необхідний обсяг вибіркової сукупності: 3 рівні * 2 групи = 6 експериментальних підгруп. Статистично значуща кількість учасників кожної експериментальної підгрупи має становити 25–100 осіб. Відповідно, 6 підгруп * 25 осіб = 150 учасників; 6 підгруп * 100 осіб = 600 учасників. Таким чином, для репрезентативності вибіркової сукупності її обсяг має становити від 150 до 600 учасників.

Отже, участь в експериментальній роботі взяли 278 майбутніх соціальних працівників – студенти ОС “Бакалавр” спеціальності 231 Соціальна робота, які здобувають вищу освіту в закладах, представлених в експериментальній базі дослідження (II–IV курси). З них 136 студентів – учасники експериментальної групи, 142 – учасники контрольної групи. Поділ учасників експерименту на контрольну та експериментальну групу здійснювався із забезпеченням умови рівності частоти розподілу досліджуваної ознаки [7] (рівня готовності). У процес вивчення фахових дисциплін учасників експериментальної групи на формуальному етапі впроваджується авторська технологія підготовки майбутніх соціальних працівників до педагогічної взаємодії; професійна підготовка учасників контрольної групи здійснюється без спеціально створених умов.

Таким чином, нами побудована програма педагогічного експерименту, описані його мета, гіпотеза, етапи (завдання і методи) та діагностичні методики дослідження, визначені генеральна та вибіркова сукупності.

Рівень готовності майбутніх соціальних працівників до педагогічної взаємодії обраховувався нами як інтегральна якість прояву окремих критеріїв і показників, результати діагностики представлено у табл. 2.

Таблиця 2

**Рівень готовності майбутніх соціальних працівників до педагогічної взаємодії
на констатувальному етапі експерименту**

№	Рівень	ЕГ		КГ	
		а.в.	%	а.в.	%
1	<i>Особистісно-мотиваційний критерій</i>				
1.1	Високий	18	13,24	18	12,68
1.2	Середній	70	51,47	74	52,11
1.3	Низький	48	35,29	50	35,21
Загалом		136	100	142	100
2	<i>Змістово-когнітивний критерій</i>				
2.1	Високий	21	15,44	22	15,49
2.2	Середній	68	50,00	71	50,00
2.3	Низький	47	34,56	49	34,51
Загалом		136	100	142	100
3	<i>Діяльнісно-комунікативний критерій</i>				
3.1	Високий	22	16,18	24	16,90
3.2	Середній	72	52,94	75	52,82
3.3	Низький	42	30,88	43	30,28
Загалом		136	100	142	100
4	<i>Оцінно-рефлексивний критерій</i>				
4.1	Високий	30	22,06	33	23,24
4.2	Середній	67	49,26	69	48,59
4.3	Низький	39	28,68	40	28,17
Загалом		136	100	142	100
5	<i>Узагальнення даних констатувального етапу експерименту</i>				
5.1	Високий	23	16,91	24	16,90
5.2	Середній	69	50,74	72	50,70
5.3	Низький	44	32,35	46	32,39
Загалом		136	100	142	100

Відповідно до програми експериментальної роботи на констатувальному етапі можемо сформулювати висновки щодо наявного рівня готовності майбутніх соціальних працівників до педагогічної взаємодії в процесі вивчення фахових дисциплін. Високий рівень готовності притаманний 16,9 % досліджуваних обох груп, середній рівень – 50,7 % учасників експерименту, низький рівень – 32,4 % студентів. На нашу думку, такі дані свідчать про недостатній рівень спрямованості процесу професійної підготовки майбутніх соціальних працівників на формування їх готовності до педагогічної взаємодії як важливої умови професійної діяльності.

Висновки. Кожен третій досліджуваний студент володіє низьким рівнем готовності, що характеризує як відсутність їхньої особистісної спрямованості до педагогічної взаємодії, так і недостатність сформованості фахових умінь і компетенцій, необхідних для конструктивної взаємодії з клієнтами соціальної роботи в системі формальної і неформальної освіти. Найнижчі результати діагностики отримані за особистісно-мотиваційним і змістово-когнітивним критеріями, що може свідчити як про загальну неготовність студентів до професійного навчання, відсутність мотивації до самореалізації у професії, так і про низький рівень обізнаності студентів щодо ролі педагогічної взаємодії в професії соціального працівника. Це вимагає від нас введення у зміст вивчення фахових дисциплін тем і методів, які дають змогу надалі впливати на рівень вмотивованості студентів до оволодіння готовністю до педагогічної взаємодії, застосування форм, методів, технологій навчання, спрямованих на набуття студентами знань, умінь педагогічної взаємодії, розвиток професійно-значущих рис особистості та здатності рефлексувати готовність до професійної діяльності загалом та педагогічної взаємодії зокрема.

Використана література:

1. Борисова Ю. В. Методологія та методи соціальних досліджень : навч. посіб. Київ : ДЦССМ, 2003. 216 с.
2. Важинський С. Е., Щербак Т. І. Методика та організація наукових досліджень : навч. посіб. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 260 с.
3. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження : методологічні поради молодим науковцям. Київ-Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2010. 308 с.

4. Жосан О. Е. Педагогічний експеримент : навч.-метод. посіб. Кіровоград : Видавництво КОІППО імені Василя Сухомлинського, 2008. 72 с.
5. Крушельницька О. В. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. Київ : Кондор, 2009. 206 с.
6. Лавренєва Г. П., Шишкіна М. П. Методичні рекомендації з організації та проведення науково-педагогічного експерименту. Київ : ІТЗН, 2007. 74 с.
7. Логіка та методологія наукового пізнання. Київ, 2007. URL: <http://refine.org.ua/> (дата звернення: 04.01.2021).
8. Методологічні засади педагогічного дослідження : монографія / Є. М. Хриков та ін. ; за ред. В. С. Курила, Є. М. Хрикова. Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 248 с.
9. Основи методології та організації наукових досліджень : навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнктів / А. Є. Конверський та ін. ; за ред. А. Є. Конверського. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 352 с.
10. Основи наукових досліджень у соціальній роботі : навч. посіб. / М. М. Букач. Миколаїв : ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. 284 с.

References:

1. Borysova Yu. V. (2003). Metodolohiia ta metody sotsialnykh doslidzhen : navch. posib. [Methodology and methods of social research : textbook]. Kyiv : DTSSM. 216 s. [in Ukrainian].
2. Vazhynskiy S. E., Shcherbak T. I. (2016) Metodyka ta orhanizatsiia naukovykh doslidzhen : navch. posib. [Methods and organization of scientific research : textbook]. Sumy : SumDPU imeni A. S. Makarenka. 260 s. [in Ukrainian].
3. Honcharenko S. U. (2010) Pedahohichni doslidzhennia : metodolohichni porady molodym naukovtsiam [Pedagogical research: methodological advice for young scientists]. Kyiv-Vinnitsia : TOV firma «Planer». 308 s. [in Ukrainian].
4. Zhosan O. E. (2008) Pedahohichniy eksperyment : navch.-metod. posib. [Pedagogical experiment : teaching aid]. Kirovohrad : Vydavnytstvo KOIPPO imeni Vasylia Sukhomlynskoho. 72 s. [in Ukrainian].
5. Krushelnyska O. V. (2009) Metodolohiia ta orhanizatsiia naukovykh doslidzhen : navch. posib. [Methodology and organization of scientific research : textbook]. Kyiv : Kondor. 206 s. [in Ukrainian].
6. Lavrenieva H. P., Shyshkina M. P. (2007). Metodychni rekomendatsii z orhanizatsii ta provedennia naukovo-pedahohichnoho eksperymentu [Methodical recommendations for the organization and conduct of scientific and pedagogical experiment]. Kyiv : IITZN. 74 s. [in Ukrainian].
7. Lohika ta metodolohiia naukovoho piznannia [Logic and methodology of scientific knowledge]. (2007) Kyiv. URL: <http://refine.org.ua/> (data zvernennia: 04.01.2021). [in Ukrainian].
8. Metodolohichni zasady pedahohichnoho doslidzhennia : monohrafiia [Methodological principles of pedagogical research : monograph]. (2013) Red. V. S. Kurylo, Ye. M. Khrykov. Luhansk : Vyd-vo DZ «LNU imeni Tarasa Shevchenka». 248 s. [in Ukrainian].
9. Osnovy metodolohii ta orhanizatsii naukovykh doslidzhen : navch. posib. dlia studentiv, kursantiv, aspirantiv i adiuntiv [Fundamentals of methodology and organization of scientific research : textbook for students, cadets, graduate students and adjuncts]. (2010) Red. A. Ye. Konverskyi. Kyiv : Tsentri uchbovoi literatury. 352 s. [in Ukrainian].
10. Osnovy naukovykh doslidzhen u sotsialnii roboti : navch. posib. [Fundamentals of scientific research in social work : textbook] (2009) Red. M. M. Bukach. Mykolaiv : ChDU im. Petra Mohyly. 284 s. [in Ukrainian].

Mykhniuk S. V. Management of experimental work on diagnosis of the level of readiness of future social workers for pedagogical interaction

The article presents the results of designing a program of pedagogical experiment to study the level of readiness of future social workers for pedagogical interaction, describes its purpose (study of the effectiveness of the technology of training future social workers for pedagogical interaction in the process of studying professional disciplines on the level of readiness of future social workers for pedagogical interaction), hypothesis (introduction of technology of preparation of future social workers for pedagogical interaction in the process of studying professional disciplines will increase the level of readiness of future social workers for pedagogical work according to personal-motivational, semantic-cognitive, activity-communicative, evaluation-reflexive criteria), stages (preparatory, ascertaining, formative, generalizing), their tasks and methods, diagnostic methods of research, the general and sample set are defined. The level of readiness of future social workers for pedagogical work was calculated as an integral quality of manifestation of certain criteria and indicators. The current level of readiness of future social workers for pedagogical interaction in the process of studying professional disciplines is determined: a high level of readiness is calculated 16.9 % among the studied groups; average level – 50.7 %, low level – 32.4 %. The conclusion about the insufficient level of orientation of process of professional training of future social workers on formation of their readiness for pedagogical interaction as an important condition of professional activity is formulated, which requires the introduction into the content of the study of professional disciplines topics and methods that allow to further influence the level of motivation of students to master the readiness for pedagogical interaction; application of forms, methods, technologies of teaching aimed at students' acquisition of knowledge, skills of pedagogical interaction, development of professionally significant personality traits and ability to reflect readiness for professional activity in general and pedagogical interaction in particular.

Key words: readiness of future social workers for pedagogical interaction, experiment, experimental program, readiness levels.